

Andrea Spehar

Bernd Marin och Eszter Zólyomi (red):

Women's work and pensions: What is good, what is best? Designing gender-sensitive arrangements

Vienna: Ashgate, 2010

Under de senaste 20 åren har en åldrande befolkning i kombination med relativt generösa pensionsförmåner fått flera europeiska länder att reformera sina pensionssystem. Huvudmålet med reformerna har varit ekonomisk hållbarhet med ökad liberalisering och marknadsanpassning som följd. Eftersom pensionsrättigheternas utformning har stor privatekonomisk betydelse för kvinnor får förändringarna i systemen också konsekvenser för jämställdheten i Europa. Reformerna har exempelvis medfört att länder som tidigare haft lägre pensionsålder för kvinnor håller på att avskaffa dessa skillnader (till exempel Österrike, Italien och Belgien). De reformerade pensionssystemen innehåller också i större utsträckning nya förmåner till personer som vårdar barn (till exempel Sverige, Italien och Slovenien).

Tyvärr har tidigare forskning inte systematiskt undersökt och jämfört i vilken utsträckning dessa konsekvenser är positiva eller negativa för jämställdheten mellan kvinnor och män. Här tillför boken *Women's work and pensions: What is good, what is best? Designing gender-sensitive arrangements* en ny och viktig empirisk kunskap på ett område som fortfarande är alltför outforskat. I boken förmedlas angelägna insikter om de komplexa förhållandena som råder mellan arbete, kön och socialförsäkringssystem.

Boken innehåller fem kapitel. Introduktionen diskuterar allmänna trender som kännetecknar de senaste årens europeiska pensionsreformer ur ett könsperspektiv.

Här diskuteras också resultat från de olika fallstudierna. Bokens andra kapitel innehåller flera problemorienterade bidrag. Frågorna som diskuteras är bland andra: i vilken utsträckning pensionsinkomsten utgör en ekonomisk säkerhet för män respektive kvinnor (här dras flera lärdomar från den svenska pensionsreformen), hur

Andrea Spehar, fil dr, lektor i
statsvetenskap och forskare vid
Centrum för Europaforskning (CERGU),
Göteborgs universitet
Andrea.spehar@pol.gu.se

påverkar pensionssystemens utformning kvinnornas och männens förvärvsarbete, inkomstfördelningen samt storleken på deras pensioner? Kapitel två diskuterar dessutom i vilken utsträckning olika pensionssystem genererar fattigdom bland äldre europeiska kvinnor. Kapitel tre är bokens längsta kapitel och omfattar drygt 100 sidor. Här analyseras de senaste årens pensionsreformer i några utvalda länder, bland annat i Polen och Österrike. Det fjärde kapitlet innehåller några preliminära slutsatser och en nyanserad diskussion kring olika institutionella lösningar som antingen kan hindra eller främja jämställdheten mellan kvinnor och män inom olika pensionssystem. Frågorna som besvaras är bland andra: hur påverkas kvinnornas incitament till arbete, hur omfördelas inkomster mellan kvinnor och män och hur skiljer sig deras årliga pensionsbelopp åt under olika regelsystem? Kapitel 5 innehåller en mycket informativ och användbar bilaga med komparativa data om kvinnors liv, arbete och pensioner i olika europeiska länder.

Målkonflikter mellan jämställdhet, ekonomisk tillväxt och hållbarhet

Ett av bokens viktigaste forskningsbidrag är att den på ett analytiskt sätt uppmärksammar och diskuterar ett antal tänkbara målkonflikter mellan jämställdhet, ekonomisk tillväxt och välfärdsstatens hållbarhet. I dagens globaliserade värld framhålls både jämställdhet och ekonomisk hållbarhet som eftersträvningsvärda politiska mål. I den praktiska utformningen av pensionssystemen kan dock dessa två målsättningar hamna i konflikt med varandra. Huvudmålet med pensionsreformerna i de europeiska länderna har varit att skapa pensionssystem som är ekonomiskt hållbara och som gynnar ekonomisk tillväxt. Grundtanken med ett ekonomiskt hållbart pensionssystem är att kostnaderna i systemet täcks av de avgifter som enskilda individer betalar in. Det är med andra ord främst lönearbete som ska generera pensionsrättigheterna. När man analyserar olika pensionssystem ur jämställdhetssynpunkt är framför allt förhållandet mellan produktion och reproduktion i centrum. Könsarbetsdelningen leder till att kvinnors löner i olika europeiska länder generellt sett är lägre än mäns och att kvinnor i högre grad arbetar deltid. Beroende på vilka rättvisepprinciper som beslutsfattarna väljer i konstruktionen av pensionssystemen (jämlighet, behov, jämvikt) kan dessa inkomstskillnader sedan öka, minska eller förbli oförändrade mellan kvinnor och män när de blir pensionärer.

Tidigare forskning på området har visat att de nya pensionsreformerna missgynnar kvinnor, vilka i större utsträckning än män ägnar sig åt obetalt arbete i form av hushållsarbete, barn tillsyn och äldre vård. I de gamla pensionssystemen var det ofta inte nödvändigt att arbeta hela sitt vuxna liv för att få full pension. Svenska pensioner beräknades exempelvis utifrån de 15 bästa åren och 30 pensionsgrundande år. Numera avgörs den samlade pensionens storlek i de flesta

länder av hur mycket man själv har betalat in i systemet. För att få en hyfsad pension ska man ha arbetat under så många år som möjligt, helst heltid, ha haft en bra inkomst och varit aktiv i sina fondval. Eftersom många kvinnor har en annorlunda livssituation än män – de förvärvsarbetar kortare tid och har lägre lön – kan kvinnor generellt missgynnas av dessa förändringar i de nya pensionssystemen. Som många pensionssystem är konstruerade idag innebär det en ekonomisk risk att utföra obetalt arbete i form av hushållsarbete, barntillsyn och äldrevård. Många kvinnor får det ekonomiskt sämre på sin ålderdom än män om inte det obetalda arbetet är pensionsgrundande och om det inte finns möjlighet att ”ärva” pension efter sin make. Ett sätt att gynna jämställdheten, vilket bokens författare också förordar, är att låta flera traditionellt kvinnliga sysslor ge pensionsrätt, framför allt tid som läggs på att ta hand om barn. En av bokens huvudpoänger är att om så inte sker, blir kvinnors pensioner sannolikt lägre än mäns.

Boken saknar dock en mer nyanserad diskussion gällande hur en sådan pensionsrätt för barnår faktiskt kan leda till att upprätthålla den traditionella uppdelningen av lönearbete och hemarbete mellan könen. Utifrån de traditionella genusrelationerna som fortfarande råder i dagens Europa är det troligt att det är just kvinnor som huvudsakligen kommer att använda pensionsrätt för barnår. Det kan minska jämställdheten samt leda till att samhällets rådande arbetsdelning mellan kvinnor och män cementeras. Kopplingen mellan jämställda pensionslösningar och den ekonomiska tillväxten kunde också ha diskuterats utförligare. Å ena sidan kan generösa barnårsregler vara ett incitament för högre nativitet och därmed bidra till ekonomisk hållbarhet, å andra sidan innebär alla avsteg från principen att endast lönearbete ger pensionsrätt att arbetsincitamenten hos kvinnor minskar, att skatteintäkter minskar och att statliga utgifter ökar.

En av bokens kanske viktigaste, dock inte så överraskande, slutsatser är att en grundförutsättning för jämställda pensioner i dagens Europa förutsätter jämställda relationer i familjelivet och arbetslivet. En bättre balans i livet för både kvinnor och män kräver en mer rättvis fördelning av den tid som läggs ner på betalt respektive obetalt arbete. De senaste femtio åren har vi sett ett ökande antal kvinnor i arbetslivet och en gradvis övergång till en *tvåförsörjarmodell*. Trots att många familjer i dag har två inkomster är det dock en lång väg att gå tills vi kan se en *tvåomsorgsgivarmodell* på samma sätt. Som många forskare har noterat tidigare är könsojämlikheten på arbetsmarknaden och i familjelivet stor i de europeiska länderna. I varierande grad och på olika sätt är män i en privilegierad ställning på arbetsmarknaden. Framför allt är det två aspekter som brukar lyftas fram gällande ojämställdheten i dagens Europa. För det första är förvärvsfrekvensen mycket högre för män än för kvinnor, och för det andra har män högre lön än kvinnor. Åsikten att det i första hand är kvinnan som ska vårda

barnen verkar fortfarande dominera. Nästan en tredjedel av alla EU:s kvinnor arbetar deltid, jämfört med endast 8 procent av männen. Undersökningar visar att hem och hushåll tar upp en större del av kvinnors tid än mäns. Ungefär 80 procent av allt hemarbete i EU:s 27 medlemsländer utförs av kvinnorna. Statistik från Eurostat 2010 visar att medan 78 procent av kvinnorna mellan 25 och 49 år som inte har barn lönearbetar, sjunker antalet till 67 procent då vi tittar på samma grupp med barn. Männens lönearbete ökar i stället; 82 procent av männen utan barn lönearbetar, 90 procent av männen med barn. Under tryck av en allt hårdare global konkurrens blir sysselsättningen i Europa alltmer flexibel i fråga om arbetstid, plats och avtalsvillkor. Olika former av flexibelt arbete gör det möjligt att i högre eller lägre grad förena avlönat arbete med hem- och omsorgsarbete. I vissa familjer föredrar kvinnor att engagera sig i atypiska anställningsformer. I syfte att undvika eller minimera tiden för barnen i barnomsorg eller förskola, eller i brist på sådan, kan arbete på kvällar, nätter eller helger fylla en sådan funktion. Trots detta får kvinnor fortfarande lägre lön för lika eller likvärdigt arbete. Kvinnor i EU tjänar 28 procent mindre än män. Skillnaden i genomsnittslön är 15 procent.

Trots att framsteg har gjorts under de senaste åren är kvinnor inte integrerade på den europeiska arbetsmarknaden i lika hög grad som män. Så länge kvinnor i allmänhet inte har lika regelbundna och trygga jobb och har större ansvar för att ta hand om barn och anhöriga är utsikterna för jämställda pensioner i Europa väldigt avlägsna. Som bokens författare påpekar är det dock också viktigt att uppmärksamma de individuella skillnader som råder bland kvinnor som grupp. Institutionella val vid utformningen av pensionssystem som är gynnsamma för lågutbildade kvinnor kan få negativa konsekvenser för gruppen högutbildade kvinnor och vice versa. Bokens slutsatser och resultat är utan tvekan av intresse för fortsatt forskning.